

- universytetu. Seriya: Yurydychni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Legal Sciences, 6, Vol. 2, 45–49 [in Ukrainian].
3. Ivanov, O.V. (2019). Administratyvno-pravovyi status Natsionalnogo ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii [Administrative and legal status of the National Agency for the Prevention of Corruption]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: National Academy of Internal Affairs [in Ukrainian].
 4. Novikov, O.V. (2020). Publichno-pravove zabezpechennia protydii koruptsii v umovakh rehionalnogo rozvytku [Public and legal support for combating corruption in the context of regional development]. *Candidate's thesis*. Kyiv: The Research Institute of Public Law [in Ukrainian].
 5. Pro zatverdzhennia Metodolohii otsiniuvannia koruptsiinykh ryzykiv u diialnosti orhaniv vlady: rishennia NA zapobihannia koruptsii vid 02.12.2016 № 126 [On approval of the Methodology for assessing corruption risks in the activities of public authorities: decision of the NA to prevent corruption from 02.12.2016 № 126] rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/z1718-16> [in Ukrainian].
 6. Pro zatverdzhennia Typovoho polozhennia pro upovnovazheni pidrozdil (upovnovazheni osobu) z pytan zapobihannia ta vyavlennia koruptsii: nakaz NA zapobihannia koruptsii vid 17.03.2020 № 102/20 [On approval of the Standard Regulations on the authorized unit (authorized person) for the prevention and detection of corruption: order of the NA the prevention of corruption from 17.03.2020 № 102/20] rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/z0361-20> [in Ukrainian].
 7. *Uzahalnennia zovnishnikh koruptsiinykh ryzykiv, yaki poliahaiut u nedoskonalosti normatyvno-pravovykh akti* [Generalization of external corruption risks, which are the imperfection of regulations]. (2020). Kyiv: NAZK [in Ukrainian].
 8. Uchast hromadskosti u zakhodakh shchodo zapobihannia koruptsii yak zaporuka uspishnoi antykoruptsiinoi polityky: Roziasnennia Miniustu Ukrainy vid 26.08.2011 [Public participation in anti-corruption measures as a guarantee of a successful anti-corruption policy: Interpretation of the Ministry of Justice of Ukraine dated August 26, 2011] rada.gov.ua Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/go/n0059323-11> [in Ukrainian].
 9. Khabarova, T.V. (2017). Administratyvno-protsesualni zasady zapobihannia koruptsii v Ukraini [Administrative and procedural principles of corruption prevention in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
 10. Shatrava, S.O. (2017). Administratyvno-pravovi zasady zapobihannia koruptsii v orhanakh Natsionalnoi politsii Ukrainy [Administrative and legal principles of preventing corruption in the bodies of the National Police of Ukraine]. *Doctor's thesis*. Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs [in Ukrainian].

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.3.42>

O DYSPOZYTYWNOŚCI, NORMACH DYSPOZYTYWNYCH I DYSPOZYTYWNEJ METODZIE REGULACJI PRAWNEJ

Maksym Pochtovyi

kandydat nauk prawnych,

kierownik Laboratorium Naukowego Monitoringu Socjologicznego

Dniepropetrowskiego Państwowego Uniwersytetu Spraw Wewnętrznych (Dniepr, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-0512-1403

e-mail: Maksim_Pochtovyi@ukr.net

Adnotacja. W artykule naukowym rozważa się kwestię współczesnego zrozumienia istoty zasad dyspozytywności, norm dyspozytywnych i dyspozytywnej metody regulacji prawnej w postępowaniu karnym Ukrainy. Na początku autor zauważa, że dziś nie ma jednomyślności wśród naukowców w sprawie interpretacji pojęcia dyspozycyjności w postępowaniu karnym. Autor sformułował własną definicję pojęcia dyspozytywności w postępowaniu karnym Ukrainy – jest to świadoma potrzeba aktywnej i celowej działalności podmiotów obdarzonych dyspozytywnymi prawami, których realizacja wpływa na powstanie, zmianę lub zakończenie postępowania karnego i ma na celu obronę własnych lub reprezentatywnych interesów w postępowaniu karnym. Należy zauważyć, że pod względem zakresu pojęcie dyspozytywności jest szersze niż pojęcie dyspozytywnych norm prawa, ponieważ te ostatnie są formą, środkiem, sposobem wyrażania i rozwijania dyspozytywności w prawie. Skupiono się na znaczeniu rozgraniczenia i treści pojęcia “imperatywnej” normy prawa i “imperatywności prawa”.

Słowa kluczowe: istota pojęcia, dyspozycyjność, normy, zasady postępowania karnego, podstawy postępowania karnego, metoda regulacji prawnej.

ABOUT DISPOSITIVITY, DISPOSITIVE NORMS AND DISPOSITIVE METHOD OF LEGAL REGULATION

Maksym Pochtovyi

Candidate of Law,

*Head of the Scientific Laboratory sociological monitoring Dnipropetrovsk State University of Internal
Affairs (Dnipro, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0003-0512-1403

e-mail: Maksim_Pochtovyi@ukr.net

Abstract. The scientific article considers the issue of modern understanding of the essence of the principle of dispositiveness, dispositive norms and dispositive method of legal regulation in the criminal proceedings of Ukraine. At the beginning, the author emphasizes that today there is no unanimity among scholars on the interpretation of the concept of dispositiveness in criminal proceedings. The author formulates his own definition of the concept of dispositiveness in the criminal proceedings of Ukraine – it is a conscious need for active and purposeful activities of entities endowed with dispositive rights, the implementation of which affects the emergence, change or termination of criminal procedural legal relations and aims to defend it. It is emphasized that the scope of the concept of dispositiveness is broader than the concept of dispositive norms of law, because the latter are a form, means, way of expression and development of dispositiveness in law. Emphasis is placed on the importance of the distinction and content of the concept of “imperative” rule of law and “imperative law”.

Key words: essence of the concept, dispositiveness, norms, principles of criminal procedure, principles of criminal proceedings, method of legal regulation.

ПРО ДИСПОЗИТИВНІСТЬ, ДИСПОЗИТИВНІ НОРМИ ТА ДИСПОЗИТИВНИЙ МЕТОД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Максим Почтовий

кандидат юридичних наук,

*завідувач наукової лабораторії соціологічного моніторингу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (Дніпро, Україна)*

ORCID ID: 0000-0003-0512-1403

e-mail: Maksim_Pochtovyi@ukr.net

Анотація. У науковій статті розглядається питання сучасного розуміння сутності засади диспозитивності, диспозитивних норм та диспозитивного методу правового регулювання у кримінальному провадженні України. На початку автор наголошує, що сьогодні немає однастайності серед вчених щодо тлумачення поняття диспозитивності у кримінальному судочинстві. Автором сформульовано власне визначення поняття диспозитивності у кримінальному провадженні України – це усвідомлена необхідність активної та цілеспрямованої діяльності суб'єктів, наділених диспозитивними правами, реалізація яких впливає на виникнення, зміну або припинення кримінальних процесуальних правовідносин та спрямована на відстоювання власних або представницьких інтересів у кримінальному провадженні. Наголошено, що за обсягом поняття диспозитивності ширше поняття диспозитивних норм права, адже, останні є формою, засобом, способом вираження та розвитку диспозитивності в праві. Акцентовано увагу на важливості розмежування та змістом поняття «імперативної» норми права та «імперативності права».

Ключові слова: сутність поняття, диспозитивність, норми, принципи кримінального процесу, засади кримінального провадження, метод правового регулювання.

Постановка проблеми. Реформування органів кримінальної юстиції та кардинальне оновлення кримінального процесуального законодавства України дозволило переглянути уявлення про принципи (засади) кримінального провадження, змістивши акцент у бік демократизації, гуманізації кримінально-процесуальних правовідносин.

Стан опрацювання. У теорії кримінального процесу питання диспозитивності завжди були в центрі уваги вчених процесуалістів. Зокрема цій проблематиці присвячені наукові праці О.С. Александрова, Ф.Н. Багаутдінова, А.С. Барабаша, О.М. Герасимчука, О.Ю. Глухової, І.С. Дикарьова, Т.М. Добровольської, С.О. Ковальчука, В.В. Кожевникова, Л.М. Лобойка, В.Т. Маляренка, Л.М. Масленнікової, О.Р. Михайленка, О.В. Москаленка, В.В. Навроцької, С.В. Наріжного, В.Т. Нора, І.Л. Петрухіна, С.С. Пономаренка, В.О. Попелюшка, М.С. Строговича, В.М. Тертишника, В.І. Шишкіна, Д.С. Штоль та ін.

Метою статті є розмежування понять диспозитивність, диспозитивні норми та диспозитивний метод правового регулювання у кримінальному провадженні України.

Виклад основного матеріалу. Завдання побудови правової держави з пріоритетом прав, свобод і законних інтересів особи змінило уявлення про співвідношення публічного і приватного. У зв'язку з цим, як зазначає А.С. Барабаш, проблема диспозитивності, її співвідношення з публічністю, набула особливого

значення, що пояснюється пошуком оптимальної моделі співвідношення публічних і приватних інтересів в сучасному кримінальному судочинстві (Барабаш, 2017: 37).

Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 року вперше закріпив в окремій главі засади кримінального провадження. Це свідчить про важливість та актуальність зазначеного питання для науки кримінального процесу в цілому.

У статті 26 КПК України закріплено принцип диспозитивності, згідно з яким розширюються процесуальні права учасників процесу, надаються і забезпечуються можливості вільно розпоряджатися ними.

Варто згадати, що за радянських часів про диспозитивність мова взагалі не велася. Кримінально-процесуальна діяльність ототожнювалася виключно із публічною основою кримінального процесу. Кримінальне судочинство являло розглядалося виключно як діяльність державних органів та посадових осіб, без будь-яких натяків на приватні інтереси інших учасників кримінального провадження. Ігнорування прав та інтересів громадян було обумовлено не тільки сутністю самого кримінального судочинства, а і характером суспільних відносин на рівні громадянин-держава із домінуючою роллю останньої.

Вважалося, що в галузі кримінального процесу, який побудовано на концепції попереднього ідеологічного режиму, диспозитивність не реалізується, тому що держава є ініціатором кримінального переслідування особи, яку вона вважає правопорушником (Навроцька, 2006: 442).

Прогресивним кроком в аспекті еволюції диспозитивності у кримінальному провадженні стало доповнення тодішнього Кримінально-процесуального кодексу України ст. 16–1 «Змагальність та диспозитивність» у 2001 році. При цьому, диспозитивність ще не розглядалася як самостійний принцип, а була елементом принципу змагальності.

Кардинально ситуація змінилася у 2012 році, коли новим КПК України закріплено окремо Главу II «Засади кримінального провадження», де у ст. 26 передбачено диспозитивність як самостійну засаду кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 1 ст. 26 КПК України сторони кримінального провадження є вільними у використанні своїх прав у межах та способів передбачених законом.

За обсягом поняття диспозитивності ширше поняття диспозитивних норм права, адже, як зазначає А.А. Гаджиев, останні є формою, засобом, способом вираження та розвитку диспозитивності в праві (Гаджиев, 2003: 97).

Аналіз юридичної літератури дозволив зробити висновок, що оцінка диспозитивних норм права з боку вчених найрізноманітніша.

Перша група вчених (І.В. Табарін) проявляє до диспозитивних норм негативне ставлення, такі норми як би ігноруються, взагалі не згадуються. «Всі норми в рівній мірі обов'язкові для виконання зобов'язаними суб'єктами, а не тільки імперативні ... Не може існувати спочатку більш обов'язкових або менш обов'язкових норм ... ніяких різновидів від ступеня обов'язковості виконання правової норми існувати не може» (Табарин, 2008: 248).

Представники другої групи вчених (В.С. Нерсисян, А.Н. Чашин) визнають диспозитивні норми права, визначають їх місце серед інших норм права, однак орієнтуючись при цьому тільки на приватне право. Внаслідок цього диспозитивні норми характеризуються як правила поведінки, які мають договірний характер. «Диспозитивною є така норма, яка застосовується остільки, оскільки угодою сторін не встановлено інше» (Нерсисян, 2010: 399), «диспозитивні норми – норми права, які допускають законний, договірний відступ від правил поведінки, які в них містяться» (Чашин, 2008: 294).

В.В. Кожевников зазначає, що диспозитивні норми як приватного, так і публічного права знаходяться у взаємодії з імперативними нормами, так чи інакше з ними співвідносяться (Кожевников, 2017: 26).

Заслуговує на увагу позиція вчених (М.І. Байтіна і Д.Є. Петрова), які наголошують на важливості розмежування та змістом поняття «імперативної» норми права та «імперативності права».

У імперативності в поєднанні з загальнообов'язковістю проявляється державно-вольовий характер права як ознака, властивість будь-якої правової норми, незалежно від того, до якого виду вона належить на підставі того чи іншого класифікаційного критерію. У цьому сенсі, з позиції авторів, будь-яка норма права, безвідносно до форми її вираження, є такою, що виходить від державного веління і, отже, має певну імперативність. Але ступінь прояву імперативності у різних видів норм права неоднакова. У характеристиці і функціонуванні одних норм, зокрема імперативних, вона має визначальне значення. У характеристиці і дії інших видів норм, зокрема диспозитивних, імперативність іноді взагалі непомітна (Байтин, Петров, 2006: 86).

Слід також відзначити, що досить помилковою, на наш погляд, є позиція ряду вчених, які ототожнюють поняття уповноважуючі та диспозитивні норми права.

Так, В.В. Лазарев вважає, що уповноважуючі норми найчастіше відносяться до категорії диспозитивних, тобто таких, що допускають поведінку адресата норм за узгодженням з партнером (Лазарев В. В., Липень, 2010: 312; Лазарев, 2009: 305). В.І. Власов та Г.Б. Власова, характеризуючи диспозитивні (уповноважуючі) норми, акцентують увагу на те, що, по-перше, вони надають сторонам правовідносин можливість самим визначати права і обов'язки в окремих випадках; по-друге, вони характерні для приватного права – тієї галузі права, де регулювання здійснюється самими суб'єктами права (Власов, Власова, 2011: 201).

Аналогічна позиція з даної проблеми є у І.А. Іваннікова, який вважає, що такі норми діють лише там, де суб'єкти не встановили угодою інших умов своєї поведінки, заповнюють прогалини, за якими немає домовленості між сторонами (Іванников, 2008: 196). Є.М. Поліщук, досліджуючи диспозитивні норми кримінального законодавства України вважає, що приватні засади пов'язані з центральною фігурою потерпілого

як учасника кримінально-правового конфлікту, а також третіх осіб, які своїм волевиявленням впливають на його рішення (Полищук, 2013: 62).

Маючи на увазі дію диспозитивних норм як в приватному, так і в публічному праві, слушною, на наш погляд, є точка зору О.Е. Лейста, який писав, що диспозитивність позначається як право (можливість) чинити інакше, ніж зазначено нормою, як визначення лише мети, яка повинна бути досягнута використанням «оціночних понять», зміст яких розкривається в процесі реалізації права (Лейст, 2009: 731).

Варто також звернути увагу на співвідношення засади диспозитивності та диспозитивного методу правового регулювання. Вважаємо, що їх не можна ототожнювати, адже останній передбачає можливість зміни правил поведінки суб'єктів правовідносин на їх розсуд.

Так, наприклад, С.С. Пономаренко наголошує, що диспозитивність в кримінальному процесі – це привілей не тільки сторін, але і тих учасників процесу, яких до сторін віднести неможливо. Він вважає, що слід розрізняти диспозитивність в широкому значенні як свободу будь-якого учасника кримінального судочинства розпоряджатися наданими законом правами під час реалізації кримінального судочинства, і диспозитивність у вузькому значенні як свободу розпоряджатися правами тих учасників кримінального судочинства, які мають публічний або приватний інтерес у провадженні (Пономаренко, 2002: 10).

З цієї позицією не погоджується А.А. Шамардін. Вчений зазначає, що процесуальні галузі, являючись галузями публічного права, завжди характеризуються імперативним методом правового регулювання, коли суб'єкти правовідносин не можуть відхилитись від правил поведінки, встановлених нормами права, що, однак, не виключає багатоваріантності правил поведінки. Переважне використання диспозитивного або імперативного метода відносно тих чи інших суб'єктів правовідносин визначає режим правового регулювання. В теорії права виділяють два режими – всюдозволеність та уповноваження. Всюдозволеність як режим традиційно представляється у виді формули «дозволено все, що не заборонено законом», а уповноважуючий – «дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Якщо відносно фізичних або юридичних осіб – суб'єктів кримінального процесу, які виступають на стороні обвинувачення або захисту, але не наділені публічними владно-розпорядчими повноваженнями (потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, цивільний позивач та відповідач, їх представники та законні представники, захисник), встановлюються загальнодозволяючий режим правового регулювання, то відносно державних органів та посадових осіб, які здійснюють кримінальний процес – уповноважуючий (Шамардин, 2004: 63-64).

І.С. Дикарьов наголошує, що як будь-який інший принцип організації процесуальної діяльності, диспозитивність має цінність лише тоді, коли дозволяє більш ефективно (в даному випадку в порівнянні з публічним порядком) вирішувати завдання кримінального судочинства. На той випадок, якщо диспозитивна побудова тієї чи іншої процедури виявиться неефективною, не буде сприяти (або стане перешкодою) досягненню мети кримінального процесу, законодавець повинен передбачати дієві публічно-правові механізми захисту прав особи. Як приклад можна привести обов'язок слідчого (за згодою прокурора) розпочати кримінальне провадження за загальним правилом, в порядку приватного обвинувачення, за наявності законних підстав. Порушені в такому порядку кримінальні провадження відносяться до категорії публічного обвинувачення (Дикарев, 2008: 78).

Такого роду обмеження диспозитивності не слід, на наш погляд, оцінювати як вплив на права та свободи учасників кримінального провадження. Адже сама-по-собі ідея диспозитивності полягає у наявності свободи вибору своїх дій, вільному використанні наданих прав та правомочностей. У випадку неможливості фізично скористатися своїми правами (хвороба, застосування насильства, тиск тощо) законодавець якраз і передбачає можливість публічно-правового захисту прав та інтересів учасників кримінального провадження.

При цьому, І.С. Дикарьов зазначає, що не реалізацію учасником кримінального процесу диспозитивного права у кримінальному провадженні, а саме існування (закріплення в законі) такого права, слід вважати формою прояву диспозитивності, адже не всі процесуальні права, надані законом учасникам кримінального процесу, які захищають у кримінальному провадженні особистий інтерес, є диспозитивними (Дикарев, 2008: 78).

Висновки. Отже, проаналізувавши вище викладене, можна зазначити, що світові процеси демократизації та гуманізації вплинули на суспільні відносини в Україні, в тому числі і на кримінально-процесуальну діяльність. Зміна пріоритетів у сфері кримінального судочинства, визначення кола засад кримінального провадження, зміщення акценту на захист прав та свобод учасників кримінального процесу – все це змушує науковців та практиків щоденно вивчати та вибудовувати відповідно найбільш ефективне поєднання публічних та приватних засад у кримінальному судочинстві.

Список використаних джерел:

1. Байтин М.И. Метод регулирования в системе права: виды и структура / М.И. Байтин, Д.Е. Петров // Журнал российского права. – 2006. – № 2. – С. 86–88.
2. Барабаш А.С. К вопросу о содержании диспозитивности в современном уголовном процессе / А.С. Барабаш // Вестник Уральского юридического института МВД России. – 2017. – № 4. – С. 37–40.
3. Власов В.И. Теория государства и права: учеб. пособие / В.И. Власов, Г.Б. Власова – Ростов н/Д: Феникс, 2011. – 201 с.
4. Гаджиев А.А. Диспозитивные нормы в уголовном праве / А.А. Гаджиев // Государство и право. – 2003. – № 11. – С. 97–101.
5. Дикарев И.С. Принцип диспозитивности в уголовном процессе России / И.С. Дикарев // Журнал российского права: Правосудие и судебная практика. – 2008. – № 6. – С. 73–78.
6. Иванников И.А. Общая теория государства и права: учеб. пособие / И.А. Иванников. – М.: Норма, 2008. – 196 с.

7. Кожевников В.В. К проблеме диспозитивных норм частного и публичного права современной России / В.В. Кожевников // Журнал российского права: Государство и право в современном мире. – 2017. – № 8. – С. 16–28.
8. Лазарев В.В. Нормы права. Теория государства и права: учебник / В.В. Лазарев – М.: Юрист, 2009. – 305 с.
9. Лазарев В.В. Теория государства и права: учебник / В.В. Лазарев, С.В. Липень. – М.: Юрист, 2010. – 312 с.
10. Лейст О.Э. Нормы права. Теория государства и права: учебник / О.Э. Лейст // под ред. М. Н. Марченко. – М.: Зерцало Москва, 2009. – 731 с.
11. Навроцька В. Суб'єкти диспозитивності в кримінальному процесі України / В. Навроцька // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матеріали XII регіональної науково-практичної конференції. 9–10 лютого 2006 р. – Львів: Юридичний факультет Львівський національний університет імені Івана Франка, 2006. – С. 439–441.
12. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства: учебник / В.С. Нерсисянц. – М.: Норма, 2010. – 399 с.
13. Полищук Е.Н. Частноправовые (диспозитивные) элементы уголовного права / Е.Н. Полищук // Юридическая наука. – 2013. – № 2. – С. 60–63.
14. Пономаренко С.С. Диспозитивные начала в российском уголовном судопроизводстве : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / С.С. Пономаренко. – Оренбург: Оренбургский государственный аграрный университет, 2002. – 156 с.
15. Табарин И.В. Современная теория права: новый научный курс: монография / И.В. Табарин – М.: Главсказка Интернешнл, 2008. – С. 248–249.
16. Чашин А.Н. Теория государства и права: учебник / А.Н. Чашин. – М.: Дело и сервис, 2008. – 294 с.
17. Шамардин А.А. К вопросу о содержании принципа диспозитивности в уголовно-процессуальном праве / А.А. Шамардин // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2004. – № 3. – С. 60–64.

References:

1. Baitin, M.I. & Petrov, D.E. (2006). Metod regulirovaniia v sisteme prava: vidy i struktura [Method of regulation in the legal system: types and structure]. *Zhurnal rossiiskogo prava – Journal of Russian law*, 2, 86–88 [in Russian].
2. Barabash, A.S. (2017). K voprosu o soderzhanii dispozitivnosti v sovremennom ugolovnom protsesse [On the question of the content of dispositiveness in modern criminal procedure]. *Vestnik Uralskogo iuridicheskogo instituta MVD Rossii – Bulletin of the Ural Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia*, 4, 37–40 [in Russian].
3. Vlasov, V.I. & Vlasova, G.B. (2011). *Teoriia gosudarstva i prava: ucheb. posobie. [Theory of Government and Rights: textbook]*. Rostov n/D: Feniks [in Russian].
4. Gadzhiev, A.A. (2003). Dispozitivnye normy v ugolovnom prave [Dispositive norms in criminal law]. *Gosudarstvo i pravo – State and law*, 11, 97–101 [in Russian].
5. Dikarev, I.S. Printsip dispozitivnosti v ugolovnom protsesse Rossii [The principle of dispositiveness in the criminal procedure of Russia]. (2008). *Zhurnal rossiiskogo prava: Pravosudie i sudebnaia praktika – Journal of Russian Law: Justice and Judicial Practice*, 6, 73–78 [in Russian].
6. Ivannikov, I.A. (2008). *Obshchaia teoriia gosudarstva i prava: ucheb. posobie [General theory of state and law: textbook]*. Moscow: Norma [in Russian].
7. Kozhevnikov, V.V. (2017) K probleme dispozitivnykh norm chastnogo i publicnogo prava sovremennoi Rossii [On the problem of dispositive norms of private and public law in modern Russia]. *Zhurnal rossiiskogo prava: Gosudarstvo i pravo v sovremennom mire – Journal of Russian Law: State and Law in the Modern World*, 8, 16–28 [in Russian].
8. Lazarev, V.V. (2009). *Normy prava. Teoriia gosudarstva i prava: uchebnik [Norms of law. Theory of Government and Rights: textbook]*. Moscow: Yurist' [in Russian].
9. Lazarev, V.V. & Lipen, S.V. (2010). *Teoriia gosudarstva i prava: uchebnik [Theory of Government and Rights: textbook]*. Moscow: Yurist' [in Russian].
10. Leist, O.E. (2009). *Normy prava. Teoriia gosudarstva i prava: uchebnik [Theory of Government and Rights: textbook]*. M. N. Marchenko (Ed.) Moscow: Zercalo Moskva [in Russian].
11. Navrotska, V. (2006). Subiekty dyspozytyvnosti v kryminalnomu protsesi Ukrainy [Subjects of dispositiveness in the criminal process of Ukraine]. Proceedings from: *Problemy derzhavotvorennia i zakhystu prav liudyny v Ukraini: Materialy KhII rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 9–10 liutoho 2006 r. – Problems of state formation and protection of human rights in Ukraine: Proceedings of the XII regional scientific-practical conference. February 9–10, 2006* (pp. 439–441) Lviv: Faculty of Law, Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
12. Nersesiantc, V.S. (2010). *Obshchaia teoriia prava i gosudarstva: uchebnik. [General theory of law and state: textbook]*. Moscow: Norma [in Russian].
13. Polishchuk, E.N. (2013). Chastnopravovye (dispozitivnye) elementy ugolovnogo prava [Private (Dispositive) Elements of Criminal Law]. *Iuridicheskaiia nauka – Legal Science*, 2, 60–63 [in Russian].
14. Ponomarenko, S.S. (2002). Dispozitivnye nachala v rossiiskom ugolovnom sudoproizvodstve [Dispositive principles in Russian criminal proceedings]. *Candidate's thesis*. Orenburg: Orenburg State Agrarian University [in Russian].
15. Tabarin, I.V. (2008). *Sovremennaia teoriia prava: novyi nauchnyi kurs: monografiia. [Modern theory of law: a new scientific course: monograph]*. Moscow: Glavskazka Interneshnl [in Russian].
16. Chashchin, A.N. (2008). *Teoriia gosudarstva i prava: uchebnik. [Theory of Government and Rights: textbook]* Moscow: Delo i servis [in Russian].
17. Shamardin, A.A. (2004). K voprosu o soderzhanii printcipa dispozitivnosti v ugolovno-protcessulnom prave [On the question of the content of the principle of dispositiveness in criminal procedural law]. *Vestnik Orenburgskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of the Orenburg State University*, 3, 60–64 [in Russian].